

Jakub Pribitzer – banskobystrický humanista a astronóm*

JÁN MIKLEŠ

Pribitzera, jedného zo Schremmelových¹ zvolených nástupcov na bystrickej škole, môžeme sledovať skutočne široký záujem bystrických predstaviteľov humanistickej a reformačnej kultúry. Pribitzerovo pedagogické pôsobenie na bystrickej latinskej škole spadá do obdobia po r. 1577. Pred ním sa tu len za celkom krátku dobu objavujú mená týchto učiteľov: Vavrinec Sixty, Kristof Heyd (1575 – 1577) a Juraj Astronomus, ktorý pôsobil ako pedagóg na začiatku r. 1575. O pedagogickom pôsobení týchto priamych predchodcov Jakuba Pribitzera nemáme temer žiadnych dokladov. Naproti tomu o Jakobovi Pribitzerovi, ktorý bol v Banskej Bystrici aj literárne činný, môžeme uviesť doklady o tom, že Filipa Melanchtona pokladal za „ učiteľa Nemecka“. Pribitzer bol tak presiaknutý reformačno-humanistickými požiadavkami na vzdelanie, že podľa vzoru prednášok absolvovaných na univerzite v Lipsku a vo Wittenbergu, konaných do r. 1577 cituje množstvo komentárov k antickej literatúre a najmä k Aristotelovým spisom „Physica“, „Meteorologica“, „O vzniku a zániku“ (Peri geneleos kai phthoras) a „O nebi“.

V Škultetyho banskobystrickej tlačiarňi už r. 1578 vychádza

---

* Rok 2014 je poznamenaný realitou, že na jednej z nie tak dávno objavených komét, dokázalo úspešne pristáť teleso či zariadenie, vyslané obyvateľmi našej planéty, aby splnilo svoje osobitné poslanie, menovite potvrdenie dôležitej hypotézy, týkajúcej sa poslania planét, ktoré od neho človek, resp. príslušné vedecké kruhy očakávajú. Jednou zo svetlých stránok histórie mesta Banská Bystrica je skutočnosť, že jeden z jeho rodákov a obyvateľov už v poslednej štvrtine 16. storočia, profesor a rektor chýrnej banskobystrickej mestskej latinskej partikulárnej školy, neskôr známej ako evanjelické gymnázium, Jakub Pribitzer, sa popri svojej pedagogickej činnosti zaoberal tiež astronómiou, pričom dokázal vypracovať jedinečné dielo *Pojednanie o kométe*, ktorú bolo možné pozorovať koncom roku 1577. Osobitnú pozornosť menovanému vedcovi a pedagógovi či jeho dielu, venuje v nasledujúcom príspevku erudovaný výskumník a znalec staršej histórie banskobystrického školstva profesor Ján Mikleš, ktorého stať z roku 1960 uverejňujeme v celom pôvodnom obsahu. (Pozn. Pavol Martuliak).

¹ Abrahám Schremmel, rektor banskobystrickej mestskej latinskej školy v r. 1567 – 1576, vypracoval skvelý učebný plán školy, aplikovaný v školskej praxi po schválení Mestskou radou. (Pozn. P. M.)

Pribitzerovo dielo *Pojednanie o kométe* ktorú spozorovali na konci roku 1577 po Kristu: „*Tractatus de cometa, qui sub finem anni a nato Christo 1577 conspectus est, continens simul brevem eanque generalem expositionem de causis cometarum conscriptus a Jacobo Pribicero. Novisolii. Excusum in officina Christophori Sculteti anno 1578.*“ Je veľmi pravdepodobné, že Jakub Pribitzer, ktorý vyštudoval na štipendium mesta Banskej Bystrice, v rámci jazykových predmetov oboznamoval žiakov aj so základmi astronómie, ktorá v tej dobe patrila do skupiny siedmich sloboďných umení.

Aristotelove spisy stali sa základmi aj Pribitzerových úvah astronomických. Aj Pribitzerove názory o tajnom vplyve hviezd na vznik kométy, ktorá je vraj jedovatým výparom zeme, má svoj pôvod v Aristotelovi. Pribitzerovi nebola neznáma ani náuka o tajných okultných silách hviezd o tzv. sympatii a synkrázii, ktoré sa používali aj v medicíne vo forme tzv. sympatického liečenia. Pod pojmom „sympatia“ rozumel Pribitzer akúsi príťažlivosť telies v prírode. Aristotelovského pôvodu sú aj termíny, týkajúce sa spojovania rovnakých častí, ich zhusťovania a zriedňovania. Pribitzer prijíma a osvojuje si na univerzite v Lipsku a Wittenbergu celý rad termínov, ktoré boli vtedy známe ako bežné výrazy astronomické. Podľa vtedajšej doby prijíma názory, že postavenie hviezd má vplyv na ľudské osudy. V jeho „*Pojednaní o kométe*“ sú bežné výrazy: konjunkcia, opozícia, aspekt. Neoslobodil sa ani z dobového delenia planét na dobré a zlé. Bol oboznámený s Ptolemaiovými knihami. Ptolemaia nazýva „prvým bojovníkom“ a cituje jeho dielo, ktoré obsahuje náuku o veštení z hviezd. (To di astronomias prognostikon.).

Je isté, že Pribitzer v Banskej Bystrici šíril reformačný aristotelizmus s ktorým sa zoznámil na štúdiách v Nemecku. Tu poznáva Joachima Cameraria (1500 – 1574), ktorý bol predstaviteľom peripatetickej doktríny a súčasne vydávateľom Ezopových rozprávok, ktoré mali vo výchove jednak slúžiť k pestovaniu čistého, vznešeného a elegantného štýlu u žiakov, jednak príjemným a vtipným spôsobom plniť úlohu mravnej výchovy. Pribitzer sa z úvodného listu k vydaniu Ezopových rozprávok dozvedel, že Joachim Camerarius mal veľmi kladný postoj k antickej vzdelanosti. Vo svojej praktickej pedagogickej činnosti na bystrickej partikulárnej škole sa zaiste riadil zásadou Camerariovou, že Ezopove rozprávky majú širší význam než len lingvisticky vychovávať

chlapcov. Pribitzer sa z Camerariovho úvodu k vydaniu Ezopových rozprávok dozvedel, že táto kniha má byť „školou mravov a života v každom veku.“ („ludus morum et vitae omnium aetatum.“)

Knižnica mesta Banskej Bystrice mala vo svojom fonde Camerariovo vydanie Ezopových rozprávok, zviazaných spolu s komentárom k Aristotelovmu dielu „Fyzika“. Je veľmi pravdepodobné, že toto Camerariovo vydanie (norimbergské z r. 1539) Ezopových rozprávok s komentárom k ôsmym knihám Aristotelovej Fyziky bolo majetkom Pribitzerovým. Pribitzer bol dlžný mestu za svoje štúdiá v zahraničí a tak dal náhradou za túto dlžobu svoju knižnicu mestu Banskej Bystrici. Pribitzerovi nezostal neznámy ani súčasný nemecký aristotelik Amerbach (1504 – 1557). Bol ovplyvnený aj učením Hieronýma, ktorý zastával myšlienku, že samo svetové dianie je pod vplyvom konštelácie hviezd. Počas štúdií v Nemecku zoznámil sa Jakub Pribitzer zaiste aj s ďalšími protestantskými aristotelikmi, napr. Jurajom Pontanom. Tieto authority reformačného aristotelizmu pôsobili na Pribitzera tak, že si osvojil názor, že kométy vznikajú zo vznietených exhalácií zeme. Pribitzerovi tu zostalo neznáme Campanellove učenie, ktoré vyvracalo tieto Aristotelove názory. Z Aristotelových Meteorologík si Pribitzer ukoristil pod vplyvom nemeckých profesorov rozdelenie meteorov na zemské, vodné, ohnivé a vzdušné.

S Aristotelom uznáva suché výpary, z ktorých vznikajú ohnivé úkazy nebeské, medzi ktoré patria lietavice a kométy. Pridržiaval sa tiež Aristotelovej náuky o vlhkých výparoch, z ktorých vznikajú vodné javy, ako dážď, sneh a krupovce. Aj Aristotelova náuka o živloch zložených z rovnakých častíc ovplyvnila Pribitzerove názory o meteoroch.

Kým hviezdy, podľa Pribitzerovho názoru, nemenili svoje postavenie, zatiaľ kométa menila tento stabilný poriadok neba. A to bola podľa Pribitzera anomália, ktorú sám nazýval „vrtkavým poriadkom“. (Vagus ordo) Inak v prírode videl Pribitzer „prekrásny systém“ (pulcherrimum systema naturae). Tento systém sa javí podľa Pribitzera v „istých zákonoch hviezd“ (certae siderum leges). A tak sa Pribitzera zmocňuje aj renesančná túžba poznať tieto zákony v „prekrásnom systéme“ (volumen naturae) a dovoľáva sa skúsenosti, pozorovania i rozumových dôvodov. Toto svedčí o prekonávaní Aristotelovej autority a o renesančnom obdive pre prírodu a jej zákony. Aj pre tento filozofický profil, spočívajúci

v poznávaní prírody, mali radní páni a scholarchovia mestskej latinskej školy porozumenie. Vidíme to ostatne aj z tej skutočnosti, že pri súpise majetku starého bystrického *xenodochia*, kde boli umiestnení 24 baníci, vekom už zostarnutí a slabí, sa našli knihy starovekého materialistu Lucretia Cara i kniha zvaná „Český herbár.“ A to je iste vzácnym dokladom toho, že i keď z bystrickej školy nezmizla náboženská ideológia, predsa len vynikajúci predstavitelia humanistickej kultúry venujú sa aj poznávaniu reálneho sveta. Pribitzerova literárna činnosť, ktorú nemôžeme oddeliť od pedagogickej, túto skutočnosť veľmi výrazne potvrdzuje.

Jakub Pribitzer mal zaiste v širokom okolí veľmi dobré meno vzdelaného pedagóga. Veď iste je nie náhoda, že aj Kremnica sa usilovala tohto učiteľa získať pre svoju školu po Jurajovi Sonntagovi. Je isté, že o jeho diele astronomickom vedeli aj mešťania Štiavnice. Aspoň propemptiká, zložené básnickou formou, od štiavnického fyzikusa a doktora lekárstva Bartholomea Chryseusa, ako aj magistra Jána Leuchamera, dosvedčujú, že Štiavničanom bola známa knižočka ktorú vytvorila pôvabná múza Pribitzerova . Ostatne sám Jakub Pribitzer svoje „Pojednanie o kométe“ venuje „pánu sudcovi a celej štiavnickej obci a jej ctihodným pánom“ ako novoročný dar so želaním šťastného Nového roku 1578. Pribitzerova poznámka, že štiavnické urodzené panstvo je horlivým mecenášom a patrónom múz i štúdií, ukazuje, že za tieto „svoje prvotiny v tomto druhu štúdií“ očakával od štiavnickej mestskej rady finančnú podporu.

Ak Pribitzer v tomto diele chváli Melanchtona, ktorého nazýva „spoločným našim učiteľom“, mal tu na mysli jeho povzbudzovanie k humanistickým štúdiám. Melanchton totiž vo svojich rečiach „De philosophia“ (1526) a „De ordine discendi“ (1531) vyžadoval od študentov, aby okrem gramatiky, dialektiky, rétoriky a klasických jazykov študovali ešte aj dejepis, fyziku, matematiku a astronómiu.² A tak vidíme, že od učiteľa sa nevyžadovali len teologické štúdiá (studia divina), ale aj svetské, t. j. studia humana. Pribitzer teda v tomto Melanchtonovom duchu študuje astronómiu, ktorá v jeho dobe úzko súvisela aj so štúdiom lekárstva. Preto v tomto svojom diele spomína aj príčiny niektorých vtedy častých chorôb, ako boli napr. štvordenné zimnice, melanchólia, paralýza,

---

² STERN, Leo: *Philipp Melanchton*. Halle, 1960, s. 51.

plúcne a črevné choroby, podagra, bolesti zubov a čiernu cholera. Pravda, tu stál ešte na stanovisku humorálnej patológie, t.j. náuky o porušení základných štiav v ľudskom organizme. Jeho názory sú aj v tomto smere veľmi dobové a podobné tým, ktoré zastával Tadeáš Hájek z Hájku a ostatní humanisti. Pribitzer ako humanisticky vzdelaný pedagóg vyrovnáva sa s názormi gréckych filozofov Anaxagora a Demokrita, Pythagora, Hippokrata a jeho žiaka Aischyla i stoikov, pokiaľ šlo o vznik a rozdelenie druhov komét.

Aj týmto konkrétnym materiálom, ktorý sme tu z Pribitzerovho diela citovali, môžeme dokázať, že Jakub Pribitzer, odchovanec wittenbergskej univerzity, pokračuje v Melanchtonovom duchu vytvárania jednoty medzi reformáciou a humanistami.

Takto aj zásluhou pedagogického Pribitzerovho pôsobenia preniká a upevňuje sa ďalej reformačný humanizmus na bystrickej partikulárnej škole a tým sa tiež vytvára model učiteľa, ktorý má byť rovnako vzdelaný v tzv. *studia divina*, t. j. v teológii ako v tzv. „*studia humana*“, t. j. v svetských vedách, do rámca ktorých patrili gramatika, dialektika, rétorika, klasické jazyky, dejepis, fyzika a astronómia s medicínou. Odraz týchto štúdií bezpečne môžeme sledovať a zaznamenať práve na Pribitzerovom „*Pojednaní o kométe*“, ktoré vyšlo r. 1578 v bystrickej Škultétyho tlačiarni. Takto sa postupne pripravoval aj u bystrických mešťanov ideál encyklopedicky vzdelaného učiteľa, orientovaného v spisoch prevažne svetského obsahu. Pravda, pokiaľ išlo o poslušnosť k vrchnosti, tu nerobil výnimku ani Pribitzer a pokiaľ môžeme súdiť z jeho torzovito zachovaných pohľadov na históriu, staval sa aj proti rebéliám, zameraých proti Habsburgovcom v Sedmohradsku. V tejto súvislosti zvláštnu pozornosť venoval nebezpečenstvu, ktoré hrozilo v minulosti banským mestám stredného Slovenska.³ A tu zaiste nemyslel len na turecké nebezpečenstvo, ktoré spomína v súvislosti so Štiavnicou, ale aj na náboženské boje, ktoré boli odrazom spoločenských rozporov. V tomto ohľade aj Pribitzer v zhode s ideologickým presvedčením Melanchtona i bystrickej mestskej rady, stál na politickom profile tých, ktorí sa stali

---

³ Viď napríklad: PRIBITZER, Jakub: *Tractatus de cometa, qui sub finem anni a nato Christo 1577 conspectus est, continens simul brevem eanque generalem expositionem de causis cometarum conscriptus a Jacobo Pribicero*. Novisoli: Excusum in officina Christophori Sculteti anno 1578, s. 24.

v spoločenských treniciach a sporoch reformačného obdobia vífazmi. Ostatne v tomto smere bol ovplyvnený aj príchodom nového rektora bystrickej partikulárnej školy Pavla Halwepapia, s ktorým ešte určitú dobu pred svojim odchodom do Košíc pedagogicky spolupôsoobil. Pravda, Lutherova a Melanchtonova náuka o poslušnosti poddaných k vrchnosti bola už v tejto dobe tak silne upevnená, že sa ako samozrejma požiadavka dostáva aj do textu školských poriadkov v 16. storočí na Slovensku.

Zlé skúsenosti s revolučnými prúdmi v baníckych povstaniach diktovali aj vyšším vrstvám v mestách stredného Slovenska, kde sa ujala nová reformačno-humanistická ideológia do škôl, požiadavku, aby sa mládež vychovávala v pravidlách spoločenského správania. Erasmus Rotterdamský v príručke „*De civilitate morum puerilium*“ (lipské vydanie z r. 1533) píše: „Pôsobenie na vývoj detí má mnohé zložky, z ktorých prvou a najhlavnejšou je, aby sa útla duša naplnila zárodkami zbožnosti; druhou, aby milovala a dobre si osvojila slobodné umenia, trefou; aby sa pripravila na úlohy života; štvrtou, aby privykala hneď od počiatku života k spoločenskému správaniu. Túto poslednú zložku som si teraz osobitne vybral, lebo o ostatných napísali veľa mnohí iní a aj ja.“⁴ Nie je teda náhoda, že všetky napísané školské poriadky na Slovensku v 16. storočí zdôrazňujú hneď v úvodných slovách poslušnosť učiteľa k svetskej vrchnosti.

---

⁴ VAJCIK, Peter: *Školstvo na Slovensku v 16. storočí*. Bratislava : SPN, 1955, s. 47.